

De Pelgrimstafel is een echte Antwerpse traditie. Elk jaar op Witte Donderdag dekken de bestuursleden van de Koninklijke vzw Sint-Julianusgasthuis een historische eettafel in de kapel van hun pand aan de Hoogstraat. Daarmee houden ze een oude gewoonte in ere die aandacht vraagt voor eenzame en arme mensen in de samenleving. In 2021 beloofde de Vlaamse overheid hun engagement door de Pelgrimstafel op te nemen in de Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed.

De Pelgrimstafel

De heer Christophe Coen, voorzitter van de Koninklijke vzw Sint-Julianusgasthuis, ontvangt mij in de prachtige vergaderzaal van deze gastvrije plek, eeuwenlang een doorgangshuis voor armoedige pelgrims, mensen die, vaak als boetedoening, op weg waren naar bedevaartsplaatsen zoals Santiago de Compostela, Rome of Loreto. *“De Pelgrimstafel herinnert ons eraan dat er in de wereld nog veel armoede en eenzaamheid bestaat,”* steekt Christophe Coen van wal. *“Op Witte Donderdag in de Goede Week voor Pasen, nodigen we in het kader van dit event twaalf bejaarden uit voor een feestmaal in het Sint-Julianusgasthuis. Het aantal genodigden is symbolisch en verwijst naar de twaalf apostelen en het Laatste Avondmaal.”*

Het OCMW staat in voor de selectie van de deelnemers. Daarbij baseren zij zich op het sociale leven van de bejaarden of liever gezegd, op het gebrek daaraan. Zij nodigen twaalf mannen uit, die nauwelijks tot geen bezoek ontvangen, en voor wie de Pelgrimstafel een welkome gelegenheid is om mensen te ontmoeten en samen de tafel te delen voor een heerlijke feestmaaltijd. *“De genodigden zijn erg fier op hun deelname en schrijven zich graag mee in, in de lange geschiedenis van de Pelgrimstafel,”* vertelt Christophe Coen. *“Ze trekken hun beste pak aan voor de foto!”*

■ De Pelgrimstafel

Voor de bejaarden 's avonds aan tafel gaan, is de Pelgrimstafel toegankelijk voor bezoekers. *“Het historische tafereel zoals het nu bestaat, is ontstaan ergens in de 19de eeuw,”* verduidelijkt Christophe Coen, *“maar het gebruik op zich is veel ouder.”* De deuren van de kapel aan de Hoogstraat openen om tien uur. De vele kijklustigen schuiven aan langs de rijkelijk gedekte Pelgrimstafel, nieuwsgierig naar de heerlijke visgerechten geleverd door visrestaurants, -winkels en -traiteurs uit het Antwerpse. Centraal op de tafel staat een Christusbeeld, ingesmeerd met boter, een symbool van zuiverheid, Christus de Gezalfde. Exotisch fruit, bier, een kaasschotel en kleine zotigheden, geschonken door Antwerpse (haven)bedrijven en

de koksschool van de PIVA, maken het geheel af. Her en der op de tafel staan ook oude bierkroezen met een pelgrimsmotief, die dateren uit de 18de eeuw. De kapel, de ruimte waar de tafel staat, ondergaat voor de gelegenheid een ware metamorfose. Doorheen het jaar huisvest kunstgalerie De Zwarte Panter in het pand. Op Witte Donderdag echter moeten de kunstwerken wijken voor twee grote drieluiken, die verhalen over het barmhartige leven van Elisabeth van Hongarije. Ook een offerblok gedecoreerd met een pelgrimsstaf en een Sint-Jacobsschelp en een kast met relikwieën, beiden afkomstig uit de verzameling van het Sint-Julianusgasthuis, krijgen een plaats in de ruimte. Het is interessant hoe in de Pelgrimstafel meerdere vormen van erfgoed samenkomen: het gebruik, de voorwerpen en het historische pand.

■ Publiekstrekker

Waar de Pelgrimstafel oorspronkelijk gedekt stond in de beslotenheid van het gasthuis, groeide het gebruik in de 19de eeuw uit tot een ware publiekstrekker onder de Antwerpenaren. Naar schatting bezochten jaarlijks zo'n vijftien- tot twintig-

© vzw Sint-Julianusgasthuis

duizend bezoekers het event. Er kwam zelfs politie aan te pas om de stroom van mensen in goede banen te leiden. *“De mensen gingen vroeger niet zo vaak op reis als nu. Dat betekende dat zij rond Pasen in de stad waren. De kerk legde haar leden op om in de paastijd zeven kerken te bezoeken en de Pelgrimstafel was dan een plezante kerk om aan te doen,”* lacht Christophe Coen. *“En natuurlijk, het klinkt gek, maar in het begin van de twintigste eeuw brachten de schepen ongekende exotische vruchten naar de Antwerpse haven, zoals bananen en ananas, wat vele bezoekers naar de Pelgrimstafel lokte.”*

“Die grote toestroom van vroeger halen we niet langer,” vertelt Christophe Coen. *“Ze komen nog wel, die typische Antwerpenaren die als kind met hun grootouders meekwamen en nu hun kleinkinderen meebrengen, maar het is een uitstervende generatie.”* De stad kleurt vandaag heel divers. De vele religies en culturen die de stad rijk is, vormen een hele uitdaging voor het bestuur om het gebruik van de Pelgrimstafel, die haar wortels onmiskenbaar in de christelijke traditie heeft, te delen met de bewoners van de stad. *“Nochtans is het niet belangrijk of je christelijk bent,”* betoogt Christophe Coen. *“Het event van de Pelgrimstafel kadert in een breder verhaal van samen zijn en samen eten, wat we ook terugvinden in andere religies en culturen.”*

Denken we daarbij bijvoorbeeld aan het gezamenlijk nuttigen van voedsel uit hetzelfde bord of aan de Iftar-maaltijd tijdens de Ramadan in de Moslimgemeenschappen. Tijdens de Ramadan delen moslims, na een dag vasten, het avondmaal met familie, vrienden en/of burens. De vastenmaand is een gelegenheid om stil te staan bij wie het minder goed heeft en zet de gelovigen aan tot het betalen van de zakat, de verplichte aalmoes aan de armen. Op die manier wil men tot een betere verdeling van de rijkdom komen. Dit jaar valt de Pelgrimstafel midden in de Ramadan.

“Onze vereniging staat open voor alle overtuigingen,” vult Christophe Coen nog aan. *“Wij gaan graag in dialoog met de bezoekers. Bij de opening van de Pelgrimstafel vatten we post aan de deur en spreken we voorbijgangers aan om ze warm te maken voor een bezoekje. Per slot van rekening is de Pelgrimstafel uniek, het gebruik behoort tot het cultureel immaterieel erfgoed van de stad.”*

© vzw Sint-Julianusgasthuis

■ Het ontstaan van de Pelgrimstafel

Al in de Middeleeuwen was het gebruikelijk om, als teken van barmhartigheid en naastenliefde, eten te schenken aan de armen. Het Sint-Julianusgasthuis, in 1303 opgericht als rustplaats voor doorreizende pelgrims, vormde eeuwenlang een veilig onderkomen voor behoeftigen, zowel arme passanten als mensen in nood. De maaltijden die men er serveerde waren karig: een schotel bonen of een stuk kaas, een homp roggebrood en bier van mindere kwaliteit of water. De eerste verhalen over een Pelgrimstafel in het gasthuis dateren van de 16de eeuw toen, althans volgens de legende, de Spaanse Kapitein d'Arete bij zijn overlijden een som geld schonk aan het gasthuis om jaarlijks op Goede Vrijdag een vismaaltijd en bier te serveren aan dertien arme lieden, wat in die tijd een luxefestijn was. Het Broederschap van Loreto, dat in de 18de eeuw het beheer van het gasthuis op zich nam, pikte de traditie weer op. Onder hun hoede groeide de tafel uit tot een rijkelijk gevulde dis ten gunste van twaalf minderbedeelden. Sindsdien is de Pelgrimstafel met zekerheid een jaarlijks gebeuren, slechts een paar keer tijdelijk onderbroken door een oorlog of een epidemie.

■ Samen eten, voeding voor lichaam en geest

“Een bezoek aan de Pelgrimstafel is meer dan een kijkje nemen,” vervolgt Christophe Coen enthousiast zijn betoog. *“Wie wil, kan in de galerie terecht voor een stukje taart bij een tas koffie en een leuke babbel met de aanwezigen. Dit initiatief ontstond jaren geleden op vraag van de buurtbewoners die er een gelegenheid in zagen om elkaar te ontmoeten.”*

“Samen (uit dezelfde pot) eten schept vertrouwen,” schrijft Professor Charlotte De Backer, hoofddocent Communicatiewetenschappen aan de Universiteit Antwerpen, in haar boek *Niet iedereen kan een bizon schieten* waarin zij het belang van eten in de sociale context onderzoekt. Dankzij samenwerking kon een groep mensen in de oudheid voldoende en gevarieerd voedsel verzamelen. Wanneer die bizon boven het vuur roteerde, was de gezamenlijke maaltijd een feest. Ook nu brengt samen tafelen die verbondenheid naar boven. De dampende pot die met liefde wordt klaargemaakt, is een warm teken voor de tafelgenoten. Koken vergt tijd en vertrouwen (wegens het risico op besmetting of ziekte). Dit gebaar creëert een dynamiek van intimiteit en appreciatie. Zelfs als de kok niet mee aan tafel schuift, voelen zowel gever als ontvanger zich verbonden.

■ De twaalf

Het gevoel van geluk en dankbaarheid voor het eten op tafel geldt zeker ook voor de twaalf tafelgenoten aan de Pelgrimstafel. Wanneer zij rond zes uur arriveren, zijn de bezoekers verdwenen en staan de leden van het bestuur klaar om hen te verwennen met allerlei lekkers. De deelnemers zitten op een lange rij aan tafel, net zoals op de vele afbeeldingen van de twaalf apostelen. *“Voor alle duidelijkheid,”* lacht Christophe Coen, *“dat is hun eigen beslissing, zij staan erop! Net zoals zij ervoor kiezen om enkel met mannen aan tafel te gaan, terwijl het debat om vrouwen toe te laten open ligt. Wij gaan soepel om met de regels. Wij vinden het ook niet belangrijk of de mannen het katholiek geloof aanhangen. Ik denk dat de meesten allang niet meer naar de mis gaan. Maar er is wel een besef van Pasen*

© vzw Sint-Julianusgasthuis

aanwezig, en zij zijn er fier op om deel uit te maken van deze traditie.”

Omwille van de strenge normen rond voedselveiligheid krijgen de tafelgenoten niet het eten van de Pelgrimstafel op hun bord, dat al de hele dag staat uitgestald, maar is er voor hen een aparte schotel voorzien. Tijdens het eten gaat het er geanimeerd aan toe. Sommige genodigden kennen elkaar vaag uit het woonzorgcentrum. Bij anderen faciliteren de bestuursleden het gesprek mocht dit wat stroef verlopen. Zij doen er alles aan om de aanwezigen een fijne avond te bezorgen.

Na de maaltijd brengen enkele chauffeurs de mannen weer naar huis, de armen vol met cadeaus en versnaperingen en een verhaal om te delen. *“Wees maar zeker dat het krantenartikel, met daarin hun foto, voor altijd aan de muur van de kamer komt,”* besluit Christophe Coen.

“Naast onze eigen inspanningen om bezoekers aan te trekken, krijgen we ook veel steun van Het Maagdenhuis van de Stad Antwerpen, het OCMW en de plaatselijke pers om bekendheid te geven aan de Pelgrimstafel. De opkomst mag dan lager liggen dan vroeger, we verwelkomen nog steeds duizenden mensen ieder jaar,” eindigt Christophe Coen zijn verhaal.

Bij deze een warme oproep om op donderdag 6 april een bezoekje te brengen aan de Pelgrimstafel in het Sint-Julianusgasthuis, Hoogstraat 72 in Antwerpen. Het event is toegankelijk van 10u tot 18u.

Tine Van de Vel

Tine Van de Vel is als freelancer met een hart voor woord, beeld en immaterieel erfgoed betrokken bij de Werkplaats.

Met dank aan Christophe Coen, voorzitter van de Koninklijke vzw Sint-Julianusgasthuis. Prof. Charlotte De Backer, ‘Niet iedereen kan een bizon schieten’, uitgeverij Manteau.

De Pelgrimstafel in het Sint-Julianusgasthuis is opgenomen in de Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. <https://immaterieelerfgoed.be/nl/erfgoederen/pelgrimstafel-in-het-sint-julianusgasthuis>

Lees hier meer over de Ramadan, de vastenmaand bij de moslims, die dit jaar plaatsvindt van 22 maart tot 21 april <https://immaterieelerfgoed.be/nl/erfgoederen/internationale-iftar>

Beeld | © Sint-Julianusgasthuis

Deze rubriek wordt verzorgd door Werkplaats immaterieel erfgoed.

